

Terminu džungļos - vecs mežs, vecas mežaudzes, sens mežs, vēsturisks mežs...

Laura Ķēniņa, mežzinātņu doktore, mežzinātnes institūta "Silava" pētniece

Meža būtisko lomu, lai nodrošinātu bioloģiskās daudzveidības stabilitāti, kā arī sasniegtu klimatneitralitātes mērķus, apliecina dažādie Eiropas Savienības normatīvie akti un politikas plānošanas dokumenti, kuros daudz minēta arī veco mežu loma. Tāpēc nepieciešams arī nodefinēt ko nozīmē vecs mežs, veca mežaudze un citi termini, kas nepieciešami, izstrādājot normatīvās bāzes un veicot kādus pasākumus – sākot no aizsardzības līdz apsaimniekošanai.

Vecs mežs, vecas mežaudzes, sens mežs, vēsturisks mežs... Tie ir tikai daži no terminiem, ko esmu dzirdējusi un izmantoju, tomēr – vai līdz galam ir skaidrs, ko tieši katrs ar šo saprotam un ko ar šiem terminiem apzīmē zinātniskajā literatūrā, kā tos korekti attiecināt un pielietot, īpaši, latviešu valodā?

Pirmo reizi ar to, ka latviešu valodā mums trūkst paskaidrojošu terminu, saskāros laikā, kad gandrīz pirms desmit gadiem sāku darbu LVMI Silava, kur mans uzdevums bija veidot pārskatu par oglekļa uzkrājuma mērījumiem vecās mežaudzēs. Laika gaitā, strādājot ar šo tēmu, izveidoju terminoloģijas vārdnīcu, ko publicēju arī savā mežzinātņu doktores disertācijā, definējot, kas ir oglekļa uzkrājums, oglekļa piesaiste, oglekļa emisijas un veca mežaudze. **Veca mežaudze ir mežaudze, kurā valdošās koku sugas koki ir pārsnieguši atjaunošanas cirtes vecuma robežvērtību par vismaz divām vecumklasēm un dominējošais meža elements vēl joprojām ir veci koki** (Ķēniņa 2023).

Laikā, kad Eiropas Komisija 2023. gadā nāca klajā ar *old-growth forest* definēšanas vadlīnijām ([vadlīnijas seno un pirmatnējo mežu definēšanai, atrašanai, monitoringam un aizsardzībai](#)), Eiropā arvien plašāk sāka diskutēt par vecu mežu izdalīšanu un aizsardzību. Tas lika vēl vairāk meklēt īsto un vienīgo definīciju, maldoties starp dažādiem terminiem, kā *old-growth*, *primary*, *virgin*, *late-successional*, *overmature* un citiem, kas izmantoti zinātniskajās publikācijās un dažādos politikas dokumentos. Manuprāt, visprecīzāk šo definēšanas mudžekli ir aprakstījis Wirth et al. 2009, kas izdalījis četras grupas un uzskaitījis katras pieejas trūkumus. To vēl varētu papildināt ar vēsturisko mežu (*historical*) – par grupu ar šādu apzīmējumu bieži nākas lasīt zinātniskajā literatūrā, kur pētītas dažādas vēsturiskās meža kartes.

Šeit atgriezīšos pie raksta galvenās tēmas – kā nosaukt vecu mežu, kas varētu būt gan *primary*, gan *old-growth* vai *late-successional*, un – vai pirmatnējais mežs ir sinonīms vecam mežam vai tomēr tas ir kaut kas cits, jo dažādos avotos arī *primary* / *primeval* / *virgin* skaidrojumi dažkārt ir sinonīmi, taču citkārt apraksta kaut ko atšķirīgu. Zinātniskos pētījumos, kur izstrādā pētījuma dizainu un nodefinē pētāmo objektu, šāda samudžināta terminu lietošana, protams, rada zināmas grūtības, galvenokārt, salīdzinot iegūtos pētījumu rezultātus ar citos pētījumos iegūtajām atziņām. Tomēr lielākus izaicinājumus es saskatu tieši tur, kur nepieciešams izstrādāt normatīvās bāzes un veikt kādus pasākumus – sākot no aizsardzības līdz apsaimniekošanai.

Es piedāvāju iepazīties ar veca meža konceptu kopumā (pievienoju arī atsauces, lai katram būtu iespēja izlasīt informāciju pirmavotos), jo tas parāda šī vārda dažādās šķautnes un to, cik grūti latviešu valodā ir par šo tēmu diskutēt, izmantojot pieejamos terminus. Un cik vispār viegli ir apmaldīties šo definīciju "džungļos".

Jau vairākkārt dažādas organizācijas un dažādu valstu zinātnieki ir mēģinājuši definēt, kas ir vecs mežs ekoloģiskā termina izpratnē, un nošķirt šīs dažādās definīcijas, kaut nereti saprotot, ka tās arī pārklājas. Aprakstot vecus, ekoloģiski vērtīgus mežus, zinātnieki jau vairākas desmitgades ir centušies tos grupēt un aprakstīt gan pēc to struktūras, gan no sukcesijas stadiju prizmas, gan pēc koku vecuma, gan audzes attīstības dinamikas un citām pazīmēm un kritērijiem. Esmu iepazinusies ar daudzām zinātniskajām publikācijām par veco mežu definēšanu un sapratusi, ka tām visām ir viena kopīga iezīme – cikliskums, ar kādu atkal un atkal ir bijuši mēģinājumi šo jautājumu sakārtot vai vismaz atkārtoti meklēt veidus, kā iegūt vienu – kopēju un visiem izmantojamu – konceptu.

To apliecina tas, ka pirmie centieni nodefinēt vecus mežus bija tieši Amerikā, kur jau 20.g.s. četrdesmitajos gados meklēja veidus, kā izdalīt vecus, pirmatnējus mežus un vēlāk tiem arī piešķirt aizsardzības statusus, pieaugot izpratnei par šo mežu lomu bioloģiskās daudzveidības saglabāšanā, bet process arī tur vēl joprojām turpinās (Spies & Franklin 1996, USDA 2023). Gan Amerikā, gan Eiropā, attīstoties šim veco mežu pētniecības virzienam, pieejama dažāda zinātniskā literatūra, kur regulāri mēģināts izveidot ekoloģiskās definīcijas un noteikt tām atbilstošus kritērijus, vērtējot pēc meža struktūras, atkarībā no sukcesijas stadijas, vecuma, attīstības dinamikas un citām pazīmēm: Spies & Franklin 1996, Wells et al. 1998, Frelich & Reich 2003, Mosseler et al. 2011, O'Brien et al. 2021, Gray et al. 2023, Barnett et al. 2023. Arī starptautiskā organizācija FAO (Pārtikas un lauksaimniecības organizācija, kas atrodas ANO struktūrā) pirms 20 gadiem, lai harmonizētu ar meža nozari saistītās definīcijas, izveidoja ekspertu grupu, kas, saprotot problēmas, kas rodas dažādu definīciju neskaidras izmantošanas dēļ dažādos starptautiskos procesos. FAO izstrādāja vienotu sistēmu, kurā pēc meža "*dabiskuma līmeņiem*" sagrupēja definīcijas par un ap veciem mežiem (Buchwald 2005). Tātad ir 14 termini, kas raksturo vecu mežu, bet cik no tiem tiek izmantoti Latvijā? Tieši izmantojot šo Buchwald (2005) pieeju, pirms vairāk kā 10 gadiem pētījuma vajadzībām LVMI Silava pētnieki nodefinēja, kas ir veca mežaudze un to izmantoja, lai atrastu, uzmērītu un vēlāk periodiski pārmērītu šādas mežaudzes ar mērķi raksturot oglekļa uzkrājumu tajās (Ķēniņa 2023).

Arī dažādos Eiropas Savienība (ES) plānošanas dokumentos arvien biežāk tika iekļauti vecie meži, rezultātā veicinot Eiropas zinātnieku un dažādu ekspertu diskusijas par to, kas ir vecs mežs. Arī LVMI Silava radās pārlicība, ka būtu nepieciešams termins saimnieciskai izmantošanai jeb darba (*working*) definīcija, kas, balstoties uz šo aizsargājamo mežu definīciju un ietverot veco mežu konceptu, ļautu reāli izdalīt teritorijas aizsardzībai, piedāvājot saukt tās par **seniem mežiem**. Šāda darba jeb saimnieciskās definīcijas koncepts un nepieciešamība ir aprakstīta, piemēram, jau iepriekš minētajās ASV (USDA 2023). Uzskatu, ka tas bija pagrieziena punkts arī Latvijā, jo līdz tam apzīmējumu "vecs mežs" lietoja nenodalīti – ekoloģijā un praksē, gan raksturojot mežaudzes, kurās koki sasnieguši kādu konkrētu vecumu, gan tādas (arī jaunākas), kurās sastopamas šīs veco mežu struktūras, gan aizsargājamus meža biotopus, gan arī tādas platības, kurās jau kopš hercoga Jēkaba laikiem ir bijis mežs, bet kur notiek intensīva mežsaimnieciskā darbība, tāpēc arī tas taču ir vecs mežs (vai tomēr vēsturisks?).

Darba definīcijas piedāvājums paredz "seno mežu" izdalīšanu, nosakot konkrētus kritērijus, tādā veidā būtiski mazinot pārpratumus un iespējas manipulēt ar terminiem, bet izmantot definīcijas kā līdzekli konkrētu mērķu īstenošanai. Līdzīgi rīkojas arī citas valstis, piemēram, Somija ir noteikusi, ka mežaudzes vecums un atmirušās koksnes daudzums ir

galvenie kritēriji seno mežu izdalīšanai. Savukārt, Zviedrijā galvenie ierosinātie kritēriji ir vietējās koku sugas un mežaudzes vecums. Turklāt aizsargājamā platībā jābūt kokiem ar dažādu sadalīšanās pakāpi un tai jābūt vismaz pushektāru lielai un vismaz 30 gadus saimnieciskās darbības neskartai. Konkrētu kritēriju izvirzīšana arī Latvijas gadījumā ir svarīga, bet sākotnēji ir jāsaprot, ko pats vārds (**vecs mežs, vecas mežaudzes, sens mežs, vēsturisks mežs u.c. vārdi**) nosauc un raksturo. Situāciju izaicinošu padara tas, ka realitātē jau nav tikai viens mērķis un dažādām ieinteresēto pušu grupām izpratne, mērķi, kāpēc un kā definēt šādus mežus, atšķiras. Tāpēc pastāv liels risks, ka interešu un mērķu sadursmēs, nespējot vienoties, galvenais mērķis – izveidot terminoloģiju un definīcijas latviešu valodā – tiks nobīdīts malā.

Mežiem ir būtiska loma, lai nodrošinātu bioloģiskās daudzveidības stabilitāti, kā arī ambiciozo klimatneitralitātes mērķu sasniegšanā. Tāpat mežs sniedz mums būtiskus ekosistēmu pakalpojumus, kas veido arī mūsu apkārtnes kultūras, vēstures, sociālo un ekonomisko pamatu. Pētījumi apliecina, ka vecā mežā iespējams sasniegt lielu daļu iepriekš uzskaitītos, arī savā starpā konfliktējošos, mērķus, tomēr šādu mežu īpatsvars ir ierobežots un to kvalitāte ir dažāda. Pētījumi apliecina, ka efektīvāka oglekļa piesaiste notiek jaunākos mežos, bet novecojušas mežaudzes, atkarībā no meža tipa, koku sugu sastāva un dabisko traucējumu ietekmes var būt stabilas oglekļa krātuves, bet nenodrošina aktīvu oglekļa piesaisti. Veci meži ir dinamiska, laikā mainīga ekosistēma, kas tiecas uz līdzsvaru – tātad klimatneitralitāti, nevis oglekļa mūžīgu piesaisti. Raugoties no citas puses, ja šobrīd "dabas skaitīšanā" konstatēts, ka daudzās aizsargājamās dabas teritorijās, kur "uz papīra" ir veci meži, patiesībā nav konstatēti ES nozīmes aizsargājamie biotopi. Tas parāda, ka šādi meži ir ļoti tālu no ekoloģiskā termina "*vecs mežs*", kuros sastopama liela strukturālā dažādība - lieli, dobumaini koki un kritālas dažādās sadalīšanās pakāpēs, atvērumi un jaunu koku grupas, tādējādi nodrošinot dzīves vidi dažādām aizsargājamām sugām. Tas parāda, ka klimatneitralitātes mērķi vecajos mežos ne vienmēr sakrīt ar sugu daudzveidības mērķiem un nevajadzētu likt vienādības zīmi starp "veciem mežiem" un "aizsargājamiem mežiem". Līdz ar to arī izpratne par šādu mežu definīcijām ir atšķirīga.

Šeit var minēt arī dažādu politisko procesu ietekmi uz vecu mežu koncepta un darba definīcijas izstrādi. Šāda definīcija tieši vai netieši parādās daudzos plānošanas dokumentos, jaunos normatīvos aktos un stratēģijās, sākot no Dabas atjaunošanas regulas, Bioloģiskās daudzveidības stratēģijas līdz klimata politikām, tajā skaitā, noteikumos par atjaunojamo energoresursu izmantošanu, konkrēti, enerģētisko koksni. Tātad šāda koncepta iestrādāšana normatīvajā bāzē ir ļoti nozīmīga un tam ir ilgtermiņa loma. Spilgts piemērs ir saistībā ar nesenajiem Ministru kabinetā virzītajiem grozījumiem noteikumos par biomasas ilgtspējas kritērijiem enerģētikā. Tur tiek virzīta šī saimnieciskā jeb darba definīcija ar precīziem kritērijiem (aizsardzības statuss, vecums, platība), lai nozarei būtu skaidri noteikumi, kā tālāk strādāt.

Es teiktu, ka visi iepriekš minētie vārdi – *vecs mežs, vecas mežaudzes, sens mežs, vēsturisks mežs* – nozīmē kaut ko citu un katram var izveidot definīciju ar konkrētiem kritērijiem, atstājot vārdu savienojumu "*vecs mežs*" kā ekoloģisko definīciju vai konceptu, ko iespējams apskatīt un paplašināt no dažādiem skatu punktiem. Definēšana ir nebeidzams jautājums, kas atkal un atkal atgūst savu aktualitāti. Pilnībā piekrītu šādām, manuprāt, ļoti svarīgām, atziņām:

1) jau 1998.gadā kanādietis Wells et al. (1998) un vēlāk arī Wirth et al. (2009) atkārtoja savās publikācijās, ka "*... that a single, precise definition of old-growth*

applicable to all forest types is neither possible nor desirable" (tulk. vienota, precīza veco mežu definīcija, kas piemērojama visiem mežu tipi, nav ne iespējama, ne vēlāma)

un

2) Vermontas Universitātes profesors William Keeton, viesojoties Latvijā un uzstājoties ar ziņojumu LVMI Silava organizētajā 5. starptautiskajā konferencē "*Old-Growth Forests: Policy and Practice*", uzsvēra, ka svarīgākais ir nodrošināt tieši šo veco mežu sniegtās funkcijas, nevis tikai aizsardzību, jo funkciju nodrošināšana katrā reģionā atšķiras atkarībā no konkrētajiem vietas apstākļiem, un dažkārt ir pat nepieciešama apsaimniekošana, lai to sasniegtu, kā arī aicināja neromantizēt vecos mežos (16.10.2025. ziņojuma [prezentācija pieejama LVMI Silava mājaslapā 16.10.2025.](#)).

Tāpēc vienu vispārēju definīciju, kas iekļauj abus šo lielos savstarpēji konfliktējošos virsmērķus, kas izvirzīti mežiem, nebūs iespējams izveidot, kādēļ būtu jāizdala specifiski termini ekoloģiskām un saimnieciskām definīcijām un jāizveido šīm definīcijām atbilstoši kritēriji, kas izmantojami praktiskajā darbā. Nezinu gan, vai mēs Latvijā būsīm tik unikāli pasaules mērogā, lai atrastu universālu definīciju un to visur pielietotu. Latviešu valoda ir bagāta, bet šobrīd trūkst latviskas terminoloģijas, lai, neapmaldoties "vecu mežu" džungļos, nodrošinātu bioloģiskās daudzveidības uzturēšanu un vecajiem mežiem (iepriekš minētajās daudzējādās izpratnēs) raksturīgo sugu saglabāšanu un aizsardzību Latvijas ainavā.

Izmantotā literatūra

1. Barnett, K., G.H. Aplet, R.T. Belote. 2023. Classifying, inventorying, and mapping mature and old-growth forests in the United States. *Frontiers in Forests and Global Change* 5. <https://doi.org/10.3389/ffgc.2022.1070372>
2. Buchwald E. 2005. A hierarchical terminology for more or less natural forests in relation to sustainable management and biodiversity conservation. Third Expert Meeting on Harmonizing Forest-related Definitions, Rome, 11-19 January 2005. Pieejams: https://forestsandco.wordpress.com/wp-content/uploads/2015/11/buchwald_2002_definitions.pdf
3. EU Commission. 2023. Guidelines for Defining, Mapping, Monitoring and Strictly Protecting EU Primary and Old-Growth Forests. Publications Office of the European Union. Bruxelles. Pieejams: https://environment.ec.europa.eu/publications/guidelines-defining-mapping-monitoring-and-strictly-protecting-eu-primary-and-old-growth-forests_en
4. Gray, A.N., K. Pelz, G.D. Hayward, T. Schuler, W. Salverson, M. Palmer, C. Schumacher, C.W. Woodall. 2023. Perspectives: The wicked problem of defining and inventorying mature and old-growth forests. *Forest Ecology and Management* 546: 121350. <https://doi.org/10.1016/j.foreco.2023.121350>
5. Holt R., Price K., Kremsater L., MscKinnon A., Lertzman K. 2008. Defining old growth and recovering old growth on the coast: discussion of options. For the Ecosystem Based Management Working Group. Pieejams: https://www2.gov.bc.ca/assets/gov/farming-natural-resources-and-industry/natural-resource-use/land-water-use/crown-land/land-use-plans-and-objectives/westcoast-region/great-bear-rainforest/ei01b_old_growth_definitions.pdf

6. Kēniņa L. 2023. Oglekļa uzkrājums vecās mežaudzēs hemiboreālajos mežos ar sausām minerālaugsnēm. Promocijas darbs. Pieejams: <https://www.silava.lv/images/Produkti/Promocijas-darbi/2023-Kenina-Laura-Promocijas-darbs.pdf>
7. O'Brien, L., A. Schuck, C. Fraccaroli, E. Pötzelsberger, G. Winkel, M. Lindner. 2021. Protecting old-growth forests in Europe – a review of scientific evidence to inform policy implementation, Final report. European Forest Institute. <https://doi.org/10.36333/rs1>
8. Spies, T.A., and J.F. Franlin. 1996. The diversity and maintenance of old-growth forests. In Biodiversity in Managed Landscapes: Theory and. Practice, eds. R.C. Szaro and D.W. Johnston, 296–314. New York: Oxford University Press.
9. USDA. Mature and Old-Growth Forests: Definition, Identification, and Initial Inventory on Lands Managed by the Forest Service and Bureau of Land Management. 2023. Forest Service U.S. Department of agriculture. Retrieved 10 January, 2025. Pieejams: <https://www.fs.usda.gov/sites/default/files/mature-and-old-growth-forests-tech.pdf>
10. Wells R.W., Lertzman K.P., Saunders S.C. 1998. Old-growth definitions for the forests of BritishColumbia, Canada. Nat Areas J 18:279–292
11. Wirth C., Messier C., Bergeron Y., Frank D., Fankhänel A. 2009. Old-Growth Forest Definitions: a Pragmatic View. In: Wirth, C., Gleixner, G., Heimann, M. (eds) Old-Growth Forests. Ecological Studies, vol 207. Springer, Berlin, Heidelberg. https://doi.org/10.1007/978-3-540-92706-8_2